

Dürrüşehvar Sultan ve Hint-Osmanlı İlişkileri

Cemil Kutlutürk

Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2023, 230 sayfa, ISBN: 978-975-17-5743-2.

Zeynep Şevval BOZ*

Eser, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemini ve Hint-Osmanlı ilişkilerini derinlemesine inceleyen önemli bir akademik çalışmadır. Yazar, Dürrüşehvar Sultan'ın hayatına ve özellikle Hindistan faaliyetlerine odaklanarak, Sultan'ın insanlığa katkı sağlayan hayır işleri ve kültürel projelerini ele almaktadır. Bu eser, Osmanlı ile Hindistan arasındaki ilişkilerin pek fazla üzerinde durulmayan yönlerini ortaya koyarak, alandaki akademik boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Eser, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. "Dürrüşehvar Sultan ve Hint-Osmanlı İlişkileri" adlı ilk bölümde, Haydarabad Nizamı kurulmadan önce Osmanlı Devleti ile Hindistan'da Müslüman yönetimleri arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkilerin tarihsel seyrine genel bir bakış sunulmuştur. Osmanlı-Hint ilişkilerinin İstanbul'un fethiyle başladığı ve bu bölgede bulunan Müslüman sultanlıkların Fatih Sultan Mehmet'e tebrik ve hediyeleriyle pekiştiği, ardından bu ilişkilerin zamanla daha da gelişerek, karşılıklı diplomatik temasların arttığı belirtilmiştir. Bu süreçte, özellikle Babür İmparatorluğu ve diğer Hint sultanlıklarıyla kurulan ilişkiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hindistan bölgesindeki etkisini pekiştirmiştir. Ayrıca, bu dönemdeki diplomatik bağlar ve kültürel etkileşimler, ilerleyen yıllarda Haydarabad Nizamı ile Osmanlı arasındaki ilişkilerin temelini atmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı'nın içinde bulunduğu çalkantılı dönemlerde Haydarabad Nizamının Osmanlı'ya sağladığı destek de ele alınmıştır. Dürrüşehvar Sultan'ın Haydarabad'a gidişine zemin hazırlayan dinî, siyasi ve ekonomik

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, zeynepsevval.boz@stu.fsm.edu.tr

etkenler incelenmiş, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı zorluklar karşısında Haydarabad nizamının verdiği desteğin öneminin üzerinde durulmuştur. Ayrıca, hilafetin kaldırılmasının ardından Haydarabad nizamı ile Abdülmecid Efendi arasında kurulan temaslar ve bu temasların hilafet tartışmaları bağlamındaki rolü de değerlendirilmiştir.

Yazar, “Dürrüşehvar Sultan’ın Hindistan’a Uzanan Yaşam Serüveni” adlı ikinci bölümde, Dürrüşehvar Sultan’ın Hindistan’a uzanan yaşam serüvenine odaklanmıştır. İlk olarak, Sultan’ın çocukluk yıllarına ve bu dönemde ruhunda kalıcı izler bırakan sürgün sürecine dair bilgiler sunulmuş, Sultan’ın *Doğan* adlı hatıratından alıntılarla bu dönemin etkileri ele alınmıştır. Sürgün öncesinde Sultan’ın aldığı eğitim de detaylandırılmış; Sultan’ın yalnızca matematik, edebiyat ve yabancı dillerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda resim ve müzik gibi sanatsal alanlarda da eğitim aldığı vurgulanmıştır. Ayrıca, Sultan’ın babası Halife Abdülmecid ile katıldığı resmî ve gayriresmî toplantıların, ilerleyen yıllarda eğitim ve kadın hakları gibi toplumsal konular üzerinde çalışmalar yapabilmesine yönelik temelleri attığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Sultan’ın aldığı eğitim ve katıldığı toplantılar, onun toplumsal değişim için gösterdiği çabaların önemli dayanakları olmuştur.

Dürrüşehvar Sultan’ın 10 yaşına kadar hayatı bu düzen üzerine geçmiş ve 3 Mart 1924 tarihinde, *Hilafetin İlgası ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Memaliki Haricine Çıkarılması* hakkındaki 431 sayılı kanun ile hüzünlü gurbet yolculuğu başlamıştır. Yazar, Sultan’ın vatanına olan sevgisini ve İstanbul’dan ayrılırken hissettiği hüznü vurgulamış, bu duygularını, kaleme aldığı hatıratından alıntılarla dile getirmiştir.

Bölümde ele alınan ikinci konu ise, Dürrüşehvar Sultan’ın evlilik süreci ve Hindistan yolculuğudur. Halifeliğin kaldırılması ve hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılması ile Avrupa merkezli gazetelerde Sultan ve babası Halife Abdülmecid’e dair yazılar yayımlanmış, manşetlerde çeşitli görseller kullanılmıştır. Güzelliği ve başarısıyla kendinden söz ettiren Sultan, siyasi liderlerin dikkatini çekmiştir. Sultan’a çeşitli ülkelerden talipler çıkmış olsa da Hindistan’daki Hilafet Hareketi’nin liderlerinden Mevlana Şevket Ali, Haydarabad nizamının oğulları için uygun bir eş arayışına girerek, Dürrüşehvar Sultan hakkında bilgi almış ve yapılacak izdivaca vesile olmuştur. Bunun yanı sıra, Haydarabad Nizamlığında görev yapan İngiliz asıllı T.H. Keyes’in Sultan’a övgüleri de bu süreci etkileyen önemli faktörlerden olmuştur. Haydarabad nizamı, güvendiği ve sözüne değer verdiği kişilerin değerlendirmelerini dikkate alarak, büyük oğlu Azam Cah için Dürrüşehvar Sultan’ı, küçük oğlu Muazzam Cah içinse Nilüfer Sultan’ı uygun görmüştür. 12 Kasım 1931 tarihinde, Fransa’nın Nice şehrinde Abdülmecid Efendi’nin konağında nikâhları kıyılmıştır. Ardından, Hindistan’a yapılan uzun bir yolculuk ve yeni bir yaşamın başlangıcı söz konusu olmuştur. Yazar, bu bölümde son olarak, Sultan’ın aile hayatı, Haydarabad-Londra yılları ve son yolculuğuna uğurlanışı üzerinde durmuştur.

Dürrüşehvar Sultan, Haydarabad’a ulaştıktan sonra, içerisinde bulunduğu toplumun diline ve kültürüne uyum sağlamak için çaba sarf etmiştir. Günlerini Bella Vesta Sarayı’nda geçiren Sultan, 6 Ekim 1933 tarihinde ilk evladı Mukarram Cah’ı dünyaya getirmiş, ardından 27 Şubat 1939’da ikinci evladı

Muffakham Cah'ı kucağına almıştır. Haydarabad'da bulunduğu süre zarfında birçok sosyal ve sportif faaliyette bulunan Sultan, hem yurt içinde hem de yurt dışında çeşitli yardım faaliyetlerinde yer almıştır. Örneğin yurt dışında, eşi Azam Cah ile birlikte, Londra'nın merkezinde bulunan Nizamiye Camisi'nin temel atma törenine katılmıştır.

Dürrüşehvar Sultan'ın Haydarabad ile olan irtibatı, Hindistan'ın 1947 yılında İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesini kazanıp netice elde etmesiyle yön değiştirmiştir. Evladının güvenliği ve eğitimi için Londra'ya yerleşen Sultan, burada *Haydarabad House* adıyla bilinen konakta yaşamış ve yine burada vefat etmiştir.

“Dürrüşehvar Sultan'ın Hint Toplumuna Katkıları” adlı üçüncü bölüm, yazarın eseri kaleme almasına ilham veren ana bölümdür. Bu bölümde, Dürrüşehvar Sultan'ın Hint toplumuna sunduğu katkılar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yazarın ifadesiyle, “*Hindistan'da açan bir Osmanlı incisi*” (s. 79) olarak nitelendirilen Dürrüşehvar Sultan, Haydarabad'da ilk olarak kentin çeşitli alanlarında iyileştirmelerin yapılması gerektiğine dair bir planlama gerçekleştirmiştir. Bu planlama sonucunda, saray çevresinden başlayarak Haydarabad'ın geneline birçok alanda önemli faaliyetler icra edilmiştir.

Sultan, toplumun her kesimine ulaşmayı hedefleyerek, Hint kültürüne ve Urdu diline kısa sürede hâkim olmuştur. *Taksani zaban (resmî dil)* ve *begûmatî zaban (günlük dil)* olarak bilinen iki dili de öğrenen Sultan, başta nizam olmak üzere devlet erkânı ve yerel halk tarafından büyük takdir toplamıştır.

Bölümde ele alınan bir diğer konu, Sultan'ın Begümpet Havalimanı terminal binasının temel atma törenine katılımı ve sonrasında havalimanı için gerçekleştirdiği katkılardır. Sultan, burada kadınların daha aktif bir rol alması için teşviklerde bulunmuş ve Hindistan'ın ilk kadın ticari pilotu olan Prem Mathur'a, Haydarabad'da görev yapması için teklif götürmüştür. Sultan, havalimanının gelişmesi için elinden geleni yapmış ve bu süreçte önemli bir rol üstlenmiştir.

Yazar, Dürrüşehvar'ın eğitim ve öğretim alanındaki katkılarını da incelemiştir. Sultan, Haydarabad'daki kadın cemiyetlerine ve eğitim kuruluşlarına üye olarak, eğitim faaliyetlerini daha etkin bir şekilde yürütmüştür. Yakından ilgilendiği müesseseler arasında “Haydarabad Kadınlar Derneği”, “Kadın Eğitimi ve Sosyal Yaşamı Geliştirme Derneği” ve “Haydarabad Kadınlar Rekreasyon Derneği” bulunmaktadır. Özellikle Haydarabad Kadınlar Derneği, Dürrüşehvar Sultan'ın katılımıyla toplumda yankı uyandıran faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bunun yanı sıra Sultan, kadınların eğitimi konusunda konferanslar vererek, Minhacü's-Şarkiye adlı eğitim kurumuna da maddi yardımlarda bulunmuştur. Sultan, Haydarabad'dan ayrıldıktan sonra da eğitim alanındaki desteklerini sürdürmüş ve adına “Prenses Dürrüşehvar Okulu”, “Prenses Dürrüşehvar Kız Lisesi”, “Prenses Dürrüşehvar Kadın Eğitim Yüksekokulu” gibi kurumlar açılmıştır. Yazar, kitapta 1911-1951 yılları arasındaki okuryazarlık oranını gösteren bir tablo sunarak, Dürrüşehvar Sultan'ın faaliyetlerinin bu oran üzerindeki etkisini ortaya koymuştur (s. 103).

Eserde, Sultan'ın sağlık alanında sunduğu katkılar üzerinde de durulmuştur. Dürrüşehvar Sultan, bölgedeki en önemli yatırımlarından birini sağlık alanına yapmıştır. Kolera, çiçek hastalığı ve veba gibi salgınlar nedeniyle binlerce kişinin hayatını kaybetmiş olması, Sultan'ın özellikle bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye yönelmesine sebep olmuştur. Sultan'ın girişimiyle 1943 yılında kadın ve çocuklara tıbbi yardım sağlamak amacıyla bir dernek kurulmuş, bu derneğe ek olarak bir de sağlık danışma komitesi oluşturulmuştur. Komite, halkın salgın hastalıklar konusunda bilinçlendirilmesi ve sağlıklı yaşam alışkanlıkları hakkında bilgi verilmesi için çalışmıştır. Komiteye sağlık alanında resmî görev yapan kişilerin yanı sıra dışarıdan da uzmanlar dâhil edilmiştir. Yazar, 1931-1941 yıllarındaki doğum ve ölüm oranları hakkında bir tablo sunmuş, 1938 yılına gelindiğinde ölüm oranının azaldığını ve Dürrüşehvar Sultan'ın faaliyetlerinin etkisini okuyucularına sunmuştur (s. 106).

Yazar, eserinde arşiv belgeleri, mektuplar, araştırma ve inceleme eserleri, süreli yayınlar, internet kaynakları ve Dürrüşehvar Sultan'ın oğlu Muffakham Cah Bey ile gerçekleştirdiği röportajlardan yararlanarak, konuya dair kapsamlı ve zengin bir kaynakça sunmaktadır.

Sonuç olarak, Cemil Kutlutürk'ün *Dürrüşehvar Sultan ve Hint-Osmanlı İlişkileri* adlı eseri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemiyle Hindistan arasındaki ilişkileri ve Dürrüşehvar Sultan'ın bu süreçteki rolünü kapsamlı bir şekilde inceleyen önemli bir akademik çalışmadır. Yazar, Sultan'ın hayatı ve Hindistan'daki faaliyetlerini detaylandırarak, bu alandaki akademik boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. Sultan'ın eğitim, sağlık, kültür ve diplomasi alanlarındaki katkıları, sadece Osmanlı mirasını yaşatmakla kalmamış, aynı zamanda Hindistan'daki sosyal değişimlere de önemli etkilerde bulunmuştur.

Eser, Sultan'ın Haydarabad Nizamlığına kattığı sosyal ve kültürel değerleri de vurgulamaktadır. Sultan'ın toplumsal projeleri ve halk sağlığı konusundaki öncülükleri, onun sadece bir Osmanlı sultanı olarak değil, aynı zamanda Hindistan'daki modernleşme sürecine katkı sağlayan önemli bir figür olarak tanınmasında etkili olmuştur. Kitap, Osmanlı tarihine ve Hint-Osmanlı ilişkilerine dair yeni perspektifler sunarak, ilgili alanda önemli bir kaynak niteliğindedir.